

על חלוקת העבודה

ושיפור הגדול בפירוק העבודה ועיקרם של המיומנות, הזריזות ושיקול-הדעת שבהם וזיא מנוהלת ומבוצעת בכל מקום, יש לתלותם כנראה בחלוקת העבודה. יקל עלינו להבין את השפעותיה של חלוקת העבודה על כלל ענייניה של החברה אם ניתן את דעתנו על אופן פעולתה בענפי תעשייה מסוימים. מקובלת ההשערה שחלוקה זו מרחיקה לכת יותר מכול בכמה ענפים פחותי-ערך. בעצם אין היא מרחיקה לכת בענפים אלה יותר מבענפים חשובים מהם, אלא שבאותם ענפי תעשייה פחותי-ערך, המיועדים לספק את צורכיהם הקטנים של מעטים, מספרם הכולל של העובדים, מטבע הדברים, קטן; לעתים קרובות אפשר לקבץ את המועסקים בכל שלבי העבודה בבית-מלאכה אחד ולצפות בכולם בבת אחת. לעומת זאת, בענפי תעשייה גדולים, שנועדו לספק את צרכיו הגדולים של הציבור כולו, כל אחד משלבי העבודה מעסיק עובדים רבים כל-כך, עד שאי-אפשר לקבץ את כולם בבית-מלאכה אחד. רק לעתים רחוקות אפשר לצפות בבת אחת במועסקים ביותר משלב אחד. אף-על-פי שהעבודה בענפי תעשייה אלה מתחלקת לפעמים לחלקים רבים יותר מבענפים פחותי-ערך, חלוקה זו גלויה הרבה פחות, ולפיכך אין מרבים לתת עליה את הדעת.

נביא אפוא דוגמה מענף פחות מאוד בערכו, שחלוקת העבודה בו עוררה תשומת-לב רבה: מקצועו של עושה הסיכות. עובד שלא למד את המקצוע הזה (שחלוקת העבודה עשתה אותו משלחיד בפני עצמו) ואינו מכיר את המכונות המופעלות בו (שאותה חלוקת עבודה הביאה, מן הסתם, לידי המצאתן), ספק אם יוכל, על אף חריצותו, לעשות סיכה אחת ביום, קל וחומר עשרים. אבל בדרך שבה מתנהל עיסוק זה היום, לא זו בלבד שהעבודה כולה היא מקצוע בפני עצמו, אלא שהיא אף נחלקת לשלבים מספר, שגם הם רובם מקצועות בפני עצמם. אדם אחד מותח את התיל, שני מיישרו, שלישי חותכו, רביעי מחדדו וחמישי משחזו את קצהו כדי להכשירו לקבל את הראש. לעשיית הראש נדרשות שתיים-שלוש פעולות נפרדות. הרכבתו היא עניין בפני עצמו, ועניין

אחר הוא הלבנת הסיכות. אפילו אריונת בנייר היא מקצוע לעצמו. כך נחלקת המלאכה החשובה של עשיית סיכה לכשמונה-עשרה פעולות נפרדות, ובכמה בתי-חרושת נעשית כל אחת מהן בידיים אחרות, אף שבאחרים יש שאדם אחד עושה שתיים או שלוש פעולות. ראיתי בית-תעשייה קטן מסוג זה שהועסקו בו עשרה עובדים בלבד, ולכן עשו אחדים מהם שתיים או שלוש פעולות נפרדות. ואולם אף-על-פי שהיה מפעל עני ודל בצידוד, כשעמלו העובדים קשה היה בכוחם להוציא מתחת ידיהם כשתיים-עשרה ליטרות סיכות ביום. בליטרה אחת יש יותר מארבעת-אלפים סיכות שגודלן בינוני. אותם עשרה עובדים יכלו אפוא לייצר יותר מארבעים ושמונה אלף סיכות ביום. משמע שכל אדם שעושה עשירית מארבעים ושמונה אלף סיכות יכול להיחשב כמי שעשה ארבעת אלפים ושמונה מאות סיכות ביום. אך אילו עבד כל אחד מהם בנפרד ובאורח עצמאי, בלי כל הכשרה לעשות את המלאכה, ודאי שלא היה עושה יותר מעשרים סיכות ביום, ואולי אף לא סיכה אחת; כלומר, בוודאי לא חלק אחד ממאתיים וארבעים, ואולי אף לא חלק אחד מארבעת אלפים ושמונה מאות הסיכות שכל אחד מהם מסוגל להוציא מתחת ידו היום, בזכות חלוקה ושילוב נאותים של פעולותיהם השונות.

תוצאותיה של חלוקת העבודה ככל שאר ענפי המלאכה והתעשייה דומות לתוצאותיה בתעשייה פחותת-ערך זו, הגם שבהרבה מהם אי-אפשר לפצל את העבודה למרכיבים פשוטים ורבים כל-כך. ואולם בכל מלאכה מביאה חלוקת העבודה, במידה שאפשר להנהיגה, לידי גידול יחסי בפריון העבודה. דומה שהיתרון הזה הוא שהביא לידי הפרדת משלח-ידי ועיסוקים למיניהם זה מזה. הפרדה זו מרחיקה לכת, בדרך-כלל, בארצות שהגיעו לדרגה הגבוהה ביותר של ייצור ושיפורים; עבודה הנעשית בידי אדם אחד בחברה במצבה הפרימיטיבי נעשית בידי אנשים אחדים בחברה מפותחת. בכל חברה מפותחת האיכר אינו אלא איכר והחרשתן אינו אלא חרשתן. גם העבודה הנדרשת לייצורו של מוצר מוגמר כלשהו מתחלקת כמעט תמיד בין ידיים רבות. צאו וראו, כמה מקצועות משמשים בכל שלב של ייצור הכבד והצמר, החל במגדלי הפשתה והצמר וכלה במלביני הכבד ובמחליקיו או בצובעי האריג ובמתקניו! בחקלאות, מעצם טיבה, לא תיתכן התפצלות של העבודה והפרדה בין עיסוק לעיסוק במידה המקובלת בענפי התעשייה. אי-אפשר להפריד את עיסוקו של הנוקד ממקצועו של מגדל הדגן הפרדה גמורה כמו ההפרדה שבין אומנותו של הנגר לאומנותו של הנפח. מלאכת הטווייה אינה נעשית בדרך-כלל בידי העושה במלאכת האריגה; אבל החורש, המשדר, זורע הזרע וקוצר הדגן פעמים רבות אדם אחד הם. הואיל וסוגי העבודה השונים האלה נדרשים בעונות שנה שונות, אי-אפשר להעסיק אדם אחד דרך קבע בכל אחד מהם. ואולי אי-האפשרות להפריד הפרדה כה שלמה ומוחלטת בין כל שלבי העבודה בחקלאות היא הסיבה מפני מה אין שיפור הפריון בעבודה זו מדביק תמיד את קצב שיפורו בתעשייה לסוגיה. אמנם העמים העשירים עולים בדרך-כלל על כל שכניהם גם בחקלאות וגם בענפי התעשייה, אך על-פי רוב יתרונם בתעשייה בולט יותר מיתרונם בחקלאות. אדמותיהם מעובדות בדרך-כלל טוב יותר, ומאחר שמשקיעים בהן עבודה רבה יותר והוצאות גדולות יותר, תוצרן ביחס לממדי החלקות ולפוריותן הטבעית רב יותר. אבל רק לעתים רחוקות גדול

יתרון זה בתוצר מן היתרון היחסי הגלום בעבודה ובהוצאות. בחקלאות, פריון העבודה של הארץ העשירה לא תמיד גדול הרבה יותר מפריון העבודה של הארץ הענייה; ועל כל פנים, לעולם אין הוא גדול כמו בענפי התעשייה. לכן, דגנה של הארץ העשירה לא תמיד יהיה זול מדגנה של הארץ הענייה, כשהם שווים בטיבם. דגנה של פולין זול כמו דגן שווה באיכותו בצרפת, על אף יתרונה של צרפת בעושר ובהתפתחות. התבואה במחוזות הדגן של צרפת אינה נופלת בטיבה מתבואתה של אנגליה, ורוב השנים היה מחירה כמעט כמחיר דגנה של אנגליה, אף שצרפת אולי נופלת מאנגליה בעושרה ובהתפתחותה. אבל שדות הדגן של אנגליה מעובדים טוב יותר משדות צרפת, ועל שדות הדגן של צרפת אומרים שעבודם עולה הרבה על עיבודם של שדות פולין. הארץ הענייה יכולה אפוא, על אף נחיתות העיבוד החקלאי שלה, להתחרות במידה מסוימת בארץ העשירה במחיר הזול של דגנה ובטיבו, אך אין היא יכולה להתיימר להתחרות בה בתעשייה; ועל כל פנים, לא באותם סוגי תעשייה ההולמים את קרקעה, את אקלימה ואת מצבה של הארץ העשירה. אריגי המשי של צרפת טובים יותר וזולים יותר מאריגי המשי של אנגליה מפני שתעשיית המשי, מכל מקום במכסים הכבדים המוטלים היום על יבוא המשי הגולמי, אינה הולמת את אקלימה של אנגליה כפי שהיא הולמת את אקלימה של צרפת. אך כלי המתכת ואריגי הצמר הגסים של אנגליה עולים לאין ערוך על אלה של צרפת וגם זולים מהם הרבה — בדרגה שווה של טיב. בפולין, כך אומרים, כמעט אין ענפי תעשייה, חוץ מכמה מלאכות-בית פשוטות, שבלעדיהן אין שום ארץ יכולה להתקיים.

שלושה גורמים לגידול הרב הזה בכמות העבודה שמספר שווה של עובדים יכולים לעשות בזכות חלוקת העבודה, ואלה הם: ראשית, השיפור במיומנותו של כל עובד ועובד; שנית, החיסכון בזמן המתבזבז בדרך-כלל במעבר מסוג אחד של עבודה למשנהו; ואחרון-אחרון, המצאתן של מכונות רבות המקלות את העבודה, מקצרות אותה ונותנות בידי אדם אחד לעשות את מלאכתם של רבים.

ראשית, השיפור במיומנותו של העובד מגדיל ממילא את כמות העבודה שהוא יכול לעשות; וחלוקת העבודה, המצמצמת את תפקידו של כל עובד לפעולה פשוטה אחת ועושה אותה לעיסוק היחיד בחייו, מגדילה ממילא עד מאוד את מיומנותו. נפח פשוט הרגיל לעבוד בפטיש, אך לא הורגל מימיו לעשות מסמרים, אם ייאלץ בנסיבות מיוחדות לשלוח ידו בכך, בטוחני כי יתקשה מאוד לעשות יותר ממאתיים שלוש מאות מסמרים ביום, ואף אלה יהיו גרועים מאוד. נפח שהורגל לעשות מסמרים, אך עשיית מסמרים אינה עיסוקו היחיד או העיקרי, יוכל רק לעתים רחוקות, ובשקידה רבה, להוציא מתחת ידו יותר משמונה מאות או אלף מסמרים ביום. ראיתי כמה בחורים בני עשרים שנה ומטה שלא עסקו מימיהם בשום מקצוע חוץ מעשיית מסמרים, וכשהתאמצו יכול כל אחד מהם לעשות יותר מאלפיים ושלוש מאות מסמרים ביום. ואולם עשיית מסמר אינה בשום פנים מן הפעולות הפשוטות. אדם אחד מפיח במפות, חותה או מלכה את האש לפי הצורך, מחמם את הכרזל ומחשל כל חלק מחלקי המסמר, וכשהוא מחשל את הראש עליו להחליף את כליו. הפעולות השונות שייצורם של סיכה או של כפתור

מתכת מצטרף מהן פשוטות כולן הרבה יותר, וזריות האדם שעשייתן היא עיסוקו היחיד גדולה אף היא הרבה יותר. מהירות עשייתן של כמה מן הפעולות בענפי תעשייה אלה נראית גדולה מכוחה של יד אדם בעיני מי שלא ראו אותן מימיהם.

שנית, היתרון שבחיסכון בזמן המתכבז בדרך-כלל בעת מעבר מעבודה לעבודה גדול הרבה ממה שאנו עשויים לשער במבט ראשון. אי-אפשר לעבור במהירות רבה מעבודה אחת לעבודה אחרת, המתנהלת במקום אחר ובכלים שונים לגמרי. אורג כפרי, המעבד משק קטן, מאבד בוודאי זמן רב במעבר מן הנול אל השדה ומן השדה אל הנול. כאשר אפשר לעסוק בשני המקצועות בבית-מלאכה אחד, אובדן הזמן בוודאי קטן יותר, אבל גם כאן הוא ניכר מאוד. דרכו של אדם להלך בנחת כאשר הוא עובר מהתעסקות להתעסקות. כשהוא מתחיל בעבודה החדשה, רק לעתים רחוקות הוא להוט ונלהב ביותר; דעתו, כמאמר הבריות, אינה נתונה לה, וזמן-מה הוא נוהג בה קלות-ראש ואינו שוקד על מעשהו. הרגל ההתהלכות בנחת ומנהג העצלנות והרשלנות בעבודה — הנעשים מטבע הדברים, ושמא בהכרח, לטבעו של כל פועל כפרי האנוס להחליף את עבודתו ואת כליו כל חצי שעה ולעסוק בעשרים עבודות שונות כמעט בכל יום מימי חייו — הרגל ומנהג זה עושים אותו כמעט תמיד לאיש נרפה ועצל, שאינו מסוגל לשקוד שקידה נמרצת על עבודתו אפילו בשעות דוחקות ביותר. לפיכך, גם אם נתעלם ממיומנותו הלקיחה, גורם זה לבדו בוודאי מפחית תמיד במידה ניכרת את כמות העבודה שיש לאל ידו לעשות.

ודבר שלישי ואחרון, ידוע לכול עד כמה השימוש במכונות מתאימות מקל את העבודה ומקצר אותה. מיותר להביא דוגמאות לכך. לכן לא אעיר אלא שהמצאת כל המכונות הללו, המקלות את העבודה ומקצרות אותה כלי-כך, מקורה כנראה בחלוקת העבודה. הסיכויים לגלות דרכים קלות ומהירות להשגת מטרה כלשהי גדלים מאוד כאשר כל תשומת-הלב נתונה לאותה מטרה אחת ויחידה ואינה מפוצלת בין דברים רבים. אבל עקב חלוקת העבודה נתונה מאליה כל תשומת-לבו של האדם אל מטרה אחת פשוטה מאוד. מטבע הדברים, יש לצפות שאדם זה או אחר מן המועסקים בכל שלב עבודה ימצא עד מהרה דרכים קלות ונוחות יותר לבצע את עבודתו המסוימת, אם טבע העבודה מאפשר שיפורים מעין אלו. רבות מן המכונות המשמשות בבתי-חרושת שהעבודה בהם מפוצלת לפעולות רבות היו בראשיתן המצאות של פועלים פשוטים, שמדרך הטבע הפנו את מחשבותיהם למציאת דרכים קלות ונוחות יותר לעשיית המלאכה הפשוטה שהועסק בה כל אחד מהם. כל המרבה לבקר בבתי-חרושת שכאלה ראה בוודאי פעמים רבות מכונות נאות שהמציאו פועלים שכאלה כדי להקל ולהחיש את חלקם שלהם בעבודה. במנועי האש [מכונות הקיטור] הראשונים הועסק דרך קבע נער שתפקידו היה לפתוח ולסגור לסירוגין את החיבור בין הדוד לגליל, על-פי עליית הבוכנה וירידתה. אחד הנערים הללו, שאהב לשחק עם חבריו, נוכח לדעת שכאשר הוא קושר חוט בין ידית השסתום הפותח את החיבור ובין חלק אחר של המכונה, השסתום נפתח ונסגר בלי עזרתו, מה שנותן בידיו זמן פנוי להשתעשע עם חבריו. אחד השיפורים הגדולים שהונהגו במכונה זו מאז הומצאה היה תגליתו של נער שביקש לחסוך מעצמו עמל.

ואולם אין לומר בשום פנים שכל השיפורים במכונות היו פרי המצאתם של מי שהזדמן להם להשתמש בהן. שיפורים רבים נעשו בזכות כושר ההמצאה של בוני המכונות, כאשר ייצורן נעשה מקצוע בפני עצמו; וקצתם בזכות כושר ההמצאה של מי שקרויים פילוסופים או אנשי עיון, שמקצועם אינו כרוך בעשיית דבר כלשהו אלא בהתבוננות בכול, ומשום כך הם מסוגלים פעמים רבות לצרף יחדיו את הכוחות הגלומים בעצמים מרוחקים זה מזה ושונים זה מזה ביותר. במהלך התפתחותה של כל חברה, הפילוסופיה או העיון, כמו כל תעסוקה אחרת, נעשים המקצוע והעיסוק העיקריים או היחידים של קבוצת אזרחים מסוימת. וככל תעסוקה אחרת, גם זו מפוצלת לחלקים רבים, שכל אחד מהם נותן עיסוק לקבוצה מסוימת של פילוסופים; וכמו בכל עניין אחר, גם בפילוסופיה משפרת חלוקת העבודה את המיומנות וחוסכת זמן. כל אדם מתמחה בחלק המסוים שלו, העבודה הנעשית רבה יותר בדרך-כלל, ועקב כך גדלה במידה ניכרת כמות הדעת.

הגידול העצום בתוצר של כל האומנויות למיניהן עקב חלוקת העבודה הוא שמחולל בחברה המנוהלת כהלכה אותו שפע כללי, המגיע עד המעמדות הנמוכים ביותר בעם. כל עובד יש בידו תוצר רב יותר מכפי צורכו שביכולתו להוציאו מרשותו, ומאחר שזה גם מצבם של כל שאר העובדים, יש לאל ידו להחליף כמות גדולה של תוצר משלו בכמות גדולה, או במחיר כמות גדולה, מה שהוא היינו הך, של תוצר משלהם. הוא מספק להם בשפע את צורכיהם ואף הם ממציאים לו בשפע את צרכיו, וכך מתפשט שפע כללי בכל שכבות החברה.

תנו דעתכם על סיפוק צרכיו של בעל-מלאכה או שכיר-יום פשוט בארץ תרבותית ומשגשגת, ותראו כי רבים מספור הם האנשים שחלק מתוצרם משמש לסיפוק צרכיו. מעיל הצמר שעוטה שכיר-היום, למשל, גם אם גס הוא ומחוספס, הריהו פרי עבודה משותפת של המון עובדים גדול. הרועה, ממיין הצמר, הסורק, או המנפץ, הצובע, התלשן, הטווה, האורג, המעבה, המתקין, כל אלה ועוד אומנים רבים אחרים תורמים את חלקם להשלמת מוצר פשוט זה. ומה רבים הסוחרים והמוכילים המועסקים בהובלת החומרים מכמה מבעלי המקצוע האלה אל אחרים, שרבים מהם מתגוררים בחבלי ארץ מרוחקים! כמה עסקות מסחר וספנות ביחוד, כמה בוני ספינות, מלחים, עושי מפרשים ועושי חבלים מועסקים בוודאי כדי לקבץ את כל התכשירים למיניהם שצובע הצמר משתמש בהם, שלא אחת הם מובאים מקצווי תבל! וכמה סוגי מלאכה נדרשים לייצור כליו של הפחות שבעובדים הללו! ואין צריך לומר, לייצור מכונות מורכבות כספינתו של הספן, טחנתו של המעבה, ואפילו הנול של האורג. די שניתן את דעתנו על סוגי העבודה המגוונים הנדרשים לייצור אותו מכשיר פשוט עד מאוד — המספריים שהרועה גוזז בהם את הצמר. הכורה, בונה הכבשן להתכת העפרה, מוכר העצים, מכעיר הפחמים של כור ההיתוך, מלבן הלבנים, הבנאי, הפועלים שאצל הכבשן, בונה הטחנות, המחשל, הנפח — על כל אלה לתרום את חלקם בייצורם. אם ניתן את דעתנו כך על כל פריטי לבושו ורהיטי ביתו של אותו בעל-מלאכה או שכיר-יום פשוט, על כמות הבד הגסה שלעורו, על הנעליים אשר לרגליו, על המיטה שעליה הוא

שוכב ועל כל חלקיה, על כירת המטבח שעליה הוא מכין את ארוחותיו, על הפחמים המשמשים אותו לשם כך, שנכרו בכטן האדמה ואפשר שהובאו אליו בנתיבי ים ויבשה ארוכים, על כל שאר כלי המטבח שלו, על אבזרי שולחניו, על הסכינים והמזלגות, על צלחות החרס או הנחושת שעליהן הוא מגיש את מזונותיו ומחלק אותם, על הידיים הרבות שטרחו בהכנת לחמו ומשקהו, על חלון-הזכוכית המכניס אל ביתו את האור ואת החום ועוצר את הרוח ואת הגשם ועל כל התבונה והמיומנות הכרוכים בהכנת המצאה מופלאה זו, שבלעדיה ספק אם היו חלקי העולם הצפוניים יכולים להמציא מגורים ראויים לשמם, ועל כליהם ומכשיריהם של כל העובדים המועסקים בייצור חפצי הנוחות הללו — אם ניתן את דעתנו על כל אלה, אומר אני, ונשקול בדעתנו כמה סוגי עבודה מושקעים בכל אחד מהם, ניטיב להבין כי בלי העזרה ושיתוף-הפעולה של אלפים רבים לא היה אפשר לספק אפילו את צורכי הדל בתושביה של ארץ תרבותית, דבר הנחשב בעינינו בטעות גמורה עניין של מה בכך. אמנם, לעומת המותרות הראוותניים של גדולי-הארץ, סיפוק צרכיו של זה נראה בוודאי פשוט וקל ביותר; ועם זאת, ייתכן שצורכי נסין אירופי לא תמיד עולים על צרכיו של איכר צנוע וחרוץ הרבה יותר משצורכי איכר זה עולים על צורכיהם של מלכים אפריקאים רבים, השולטים שליטה גמורה בחייהם ובחירותם של רבבות פראים עירומים.

פרק ב

על העיקרון המביא לידי חלוקת עבודה

חלוקת עבודה זו, שיתרונות כה רבים בצדה, אינה פרי תבונה אנושית הצופה את העושר הכללי שהחלוקה מולידה ושואפת אליו, אלא תוצאה הכרחית, אם כי איטית והדרגתית מאוד, של נטייה מסוימת בטבע האדם, שאין לנגדה תועלת רחבה כל-כך — הנטייה לסחור, להמיר ולהחליף דבר בדבר.

אין זה מענייננו לחקור כאן אם נטייה זו היא אחד מאותם עיקרים ראשוניים בטבע האדם שאין לתארם ולהסבירם, או שמא היא, מה שמתקבל יותר על הדעת, תולדה הכרחית של סגולות הבינה והדיבור. משותפת היא לכל בני-האדם ואינה מצויה בשום גזע אחר של בעלי-חיים. אלה אינם מכירים, כמדומה, לא את סוג ההסכם הזה ולא כל סוג הסכם אחר. כאשר שני כלבי ציד רודפים אחרי ארנבת, נדמה לעתים כאילו הם פועלים בכמין תיאום. כל אחד מהם מניס אותה לעבר חברו, או משתדל לתופסה כאשר חברו מניס אותה לעברו. אולם דבר זה אינו תוצאה של הסכם כלשהו, אלא של המקרה — שניהם חומדים דבר אחד בעת ובעונה אחת. איש לא ראה מעולם בעל-חיים ביושר ובשיקול-דעת עצם תחת עצם עם כלב אחר. איש לא ראה מעולם בעל-חיים מאותת לזולתו בתנועות ובקריאות טבעיות: זה שלי וזה שלך; אני מוכן לתת לך את זה תמורת זה. כאשר בעל-חיים רוצה להשיג דבר-מה מאדם או מבעל-חיים אחר, דרך השכנוע היחידה העומדת לו היא מציאת חן בעיני מי שלשירותם הוא זקוק. גור הכלבים מתרפק על הורתו, וכלב ספנייל רעב משתדל באלף גינוני-חן להסב אליו את תשומת-הלב של אדוניו הסועד את סעודתו. גם האדם נזקק לפעמים לאותן תחבולות, וכאשר אין לו אמצעי אחר לשכנע את זולתו שיפעל על-פי נטיות-לבו, הוא משתדל לקנות את לבו בכל אותות ההתרפסות והחנופה. אולם לא בכל הזדמנות יש בידיו די זמן לנהוג כך. בחברה תרבותית הוא זקוק בכל עת לשיתוף-פעולה ולסיוע של רבים מאוד, וספק אם די בכל ימי חייו לרכוש את ידידותם של אחדים. כמעט בכל גזע אחר של בעלי-חיים, כל יצור משגדל ובגר עצמאי הוא לחלוטין, ובמצבו

הטבעי אין הוא נצרך לסיועו של שום חי אחר. אך האדם זקוק כמעט בלי הרף לעזרת אחיו, ולשווא ישליך את יתרו על טוב-לכם בלבד. סיכוייו להשיג את שלו יגדלו אם ירתום את אהבת עצמם לטובתו וישכנע אותם שכדאי להם לעשות למענו את אשר הוא דורש מהם. כל המציע עסקה כלשהי לזולתו אומר לאמתו של דבר: תן לי מה שנחוץ לי ותקבל מה שנחוץ לך. כך אנו משיגים איש מרעהו את רוב השירותים הטובים שאנו זקוקים להם. אין אנו מצפים לחסדם של הקצב, מבשל-השכר והאופה; דאגתם לעצמם היא המקנה לנו את סעודותינו. איננו פונים לרגשות אנוש שבהם, אלא לאהבת עצמם, ולעולם אין אנו דנים עמם בצרכינו שלנו, אלא בטובות ההנאה שלהם. איש חוץ מהקבצן אינו בוחר לסמוך בעיקר על חסדם של חבריו האזרחים. ואפילו הקבצן אינו משליך יתרו עליהם בלבד. אכן, חסדיהם של בני-אדם טובי-לב מספקים לו את כל צורכי מחייתו. אך אף-על-פי שעיקרון זה מספק לו, בסופו של דבר, את כל צרכיו, אין הוא מבטיח, ואין הוא יכול להבטיח, לספק לו אותם בזמן שהוא זקוק להם. כמו צורכי שאר הבריות, רוב צרכיו המזדמנים באים על סיפוקם בהסכם, בסחר-חליפין ובקנייה. בכסף שאדם אחד נותן לו הוא קונה מזון. את הבגדים הישנים שמעניק לו אדם אחר הוא מחליף בבגדים ישנים אחרים, ההולמים אותו יותר, או בקורת-גג או במזון או בכסף, שבו יוכל לקנות מזון, בגדים או קורת-גג לפי הצורך.

אותה נטייה לסחר, שבאמצעותה אנו משיגים איש מרעהו — בהסכם, בסחר-חליפין ובקנייה — את חלק הארי מאותם שירותים הדידים טובים שאנו זקוקים להם, היא שהביאה לידי חלוקת העבודה בראשיתה. בשבט של ציידים או רועים, למשל, אדם אחד עושה קשתות וחצים ביתר זריזות ומיומנות מרעהו. תדירות הוא מחליף אותם עם חבריו בכקר או בבשר צבי; לבסוף הוא נוכח לדעת שככה הוא משיג בקר ובשר צבי רב יותר משהיה משיג אילו יצא בעצמו לצוד אותם. לכן, מתוך שקידה על טובתו שלו, נהפכת לו עשיית הקשתות והחצים לעיסוק עיקרי, והוא נעשה כמין יצרן נשק. אחר מצטיין בעשיית מסגרות וטוככים לבקתותיהם הקטנות או לבתיהם המיטלטלים. כך הוא מביא תועלת לשכניו, ואף הם גומלים לו בכקר ובבשר צבי, וסופו שהוא נוכח לדעת שכדאי לו להתמסר כליל לעיסוק הזה ולהיעשות כמין נגר בניין. כך ממש נעשה אדם שלישי נפח או חרש נחושת, ורביעי בורסקי או מעבד עורות, עיקר לבושם של הפראים. הנה כי כן, ידיעתו של כל אדם שהוא יכול להחליף את כל עודף תוצרו, הגדול הרבה מצריכתו שלו, במוצרים פרי עמלם של אחרים שאולי יזדקק להם, מעוררת אותו לעסוק במשלח-יד משלו ולטפח ולשכלל כל כשרון או נטייה לאותו משלח-יד שאולי מצויים בו.

לאמתו של דבר, ההבדל בין אדם לאדם מצד הכשרונות הטבעיים מועט מכפי שאנו סבורים; ופעמים רבות ההבדל הגדול בנטיות, המבדיל לכאורה בין בני-אדם בעלי מקצועות שונים כשהם גדלים ומגיעים לבגרות, יותר משהוא סיבתה של חלוקת העבודה הריהו תוצאתה. ההבדל בין הטיפוסים השונים ביותר זה מזה — למשל, בין פילוסוף לסבל רחוב פשוט — לא הטבע דווקא מולידו, ככל הנראה, כי אם נטיית החיים, המנהג והחינוך. אפשר שבהיוולדם ובשש עד שמונה השנים הראשונות לחייהם רב היה

הדמיון ביניהם, ואפילו הוריהם וחבריהם למשחק לא השיגו בהבדל מיוחד ביניהם. בגיל ההוא לערך, או זמן קצר אחרי-כן, הם מתחילים לשקוד על עיסוקים שונים מאוד זה מזה. עתה מתחיל להסתמן פער בכשרונות, וקמעה-קמעה הוא מתרחב, עד שלבסוף אין יוהרתו של הפילוסוף מתירה לו להכיר כמעט בשום קו של דמיון. אבל אלמלא הנטייה לסחור, להחליף ולהמיר, היה על כל אדם להשיג בכוחות עצמו את כל הצרכים החיוניים והנוחיות שהוא חפץ בהם. הכול היו צריכים למלא אותם תפקידים עצמם ולעשות אותה עבודה עצמה, וההבדל בעיסוקים לא היה גדול די הצורך להוליד לברו הבדל גדול בכשרונות.

נטייה זו, כשם שהיא שיוצרת אותו הבדל בכשרונות, הבולט כל-כך אצל בעלי מקצועות שונים, כך היא שעושה את אותו הבדל למועיל. סוגים רבים של בעלי-חיים, הנחשבים כולם בני מין אחד, נבדלים זה מזה מצד נטיותיהם הטבעיות הרבה יותר משנבדלים זה מזה בני-אדם קודם שפועלת עליהם פעולת המנהג והחינוך. ההבדל הטבעי בין סבל רחוב לפילוסוף מצד כשרונותיהם ונטיותיהם אינו מגיע לחצי מן ההבדל בין כלב שמירה לכלב ציד, בין כלב ציד לכלב שעשועים, ובין כלב שעשועים לכלב רועים. אולם הסוגים השונים האלה של כלבים, הגם שכולם בני מין אחד, כמעט אינם מביאים זה לזה תועלת. כוחו של כלב השמירה אינו מסתייע כלל לא בזריזותו של כלב הציד, לא בחוכמתו של כלב השעשועים, ולא בצייתנותו של כלב הרועים. באין להם יכולת או נטייה לסחור ולהחליף, אין הם יכולים לרתום את הסגולות והכשרונות האלה למיניהם למטרה משותפת, ועל כן אין הסגולות והכשרונות השונים תורמים כלל לסיפוק הצרכים והנוחיות של המין. כל בעל-חיים אנוס לכלכל את עצמו ולהגן על עצמו בנפרד ובאופן עצמאי, ואין הוא מפיך כל תועלת משלל הכשרונות שהעניק הטבע לחבריו. בני-האדם, לעומת זה, מסייעים זה לזה בכשרונותיהם השונים; בזכות הנטייה הכללית להחליף דברים, להמירם ולסחור בהם, התוצרים השונים של כשרונותיהם השונים מובאים, כביכול, למלאי משותף, וממנו יכול כל אדם לקנות כל מה שדרוש לו מתוצר כשרונותיהם של האחרים.

פרק ח

על שכר העבודה

תוצר העבודה הוא תמורתה או שכרה הטבעיים של העבודה. במצב ראשוני זה, שקדם הן לחלוקת קרקעות והן לצבירת הון, היה כל תוצר העבודה שייך לעובד. לא היה לו לא בעל קרקע ולא אדון לחלוק אותו עמהם. אילו נמשך מצב זה, היה השכר גדל עם כל אותם שיפורים בפריון העבודה שהושגו בזכות חלוקת העבודה. קמעה-קמעה היו כל הדברים מוזלים. הם היו מיוצרים בכמות עבודה קטנה יותר, ומאחר שבמצב זה היו מוחלפות זו בזו סחורות המיוצרות בכמויות עבודה שוות, הן גם היו נרכשות בתוצרה של כמות קטנה יותר. ואולם אף-על-פי שבפועל היו כל הדברים מוזלים, למראית-עין היו דברים רבים מתייקרים לעומת מחירם הקודם, או מוחלפים בכמות גדולה יותר של סחורות אחרות. הבה נניח, למשל, שבמרבית העיסוקים השתפר פריון העבודה פי עשרה — כלומר, יום עבודה אחד יכול להפיק כמות עבודה גדולה פי עשרה מן הכמות המקורית — אבל בעיסוק מסוים השתפר פריון העבודה פי שניים בלבד — כלומר, יום עבודה אחד יכול להפיק כמות עבודה גדולה פי שניים בלבד מן הכמות שהפיק קודם-לכן. כאשר יוחלף תוצר יום עבודה במרבית העיסוקים בתוצר יום עבודה בעיסוק המסוים זה, תוצר עבודה גדול פי עשרה מן התוצר המקורי יקנה תוצר עבודה גדול פי שניים בלבד מן התוצר המקורי. לכאורה, כל כמות של תוצר זו, למשל כל ליטרה ממנו, תהיה עתה יקרה פי חמישה מן התוצר המקורי. ואולם לאמתו של דבר, היא תהיה זולה כפליים. אף-על-פי שיש צורך בכמות סחורות אחרות גדולה פי חמישה כדי לקנותה, דרושה רק מחצית כמות העבודה כדי לקנותה או לייצרה. רכישתה תהיה אפוא קלה כפליים. אבל מצב ראשוני זה, שבו הפועל נהנה מכל תוצר עמלו, לא יכול להימשך משהחלו חלוקת הקרקעות וצבירת מלאי-ההון. הוא הסתיים אפוא זמן רב קודם שהתחוללו השיפורים הניכרים בפריון העבודה, ולכן אין כל טעם להוסיף ולברוק כיצד היו משפיעים על תמורת העבודה או על שכרה.